

TÜRK EDEBİYATI TARİHİ

I. CİLT

Agâh Sırrı Levend

DERGÂH YAYINLARI 585

Türk Edebiyatı-İnceleme 89

Eski Türk Edebiyatı 10

Sertifika No 14420

ISBN 978-625-7005-79-1

1. Baskı 1973 (TTK Yay.)

Dergâh Yayınları'nda 1. Baskı Eylül 2014

4. Baskı Aralık 2020

Dizi Editörü

Hatice Aynur

Tashih

Elif Özcan Uğur

Kapak Tasarımı

Ayşe Nurgül Kabasakal

Sayfa Düzeni

E. Gökçe Aksoy

Baskı

Ana Basın Yayın Gıda İnş. Tic. A.Ş.

Mahmutbey Mah. Devekaldırımı Cad.

2622. Sok. No: 6/13

Bağcılar/İstanbul

Tel: (212) 446 05 99

Matbaa Sertifika No 20699

Dergâh Yayınları

Klodfarer Cad. No: 3/20 34122 Sultanahmet/İstanbul

Tel: (212) 518 95 79 80 Faks: (212) 518 95 81

www.dergah.com.tr/bilgi@dergahyayinlari.com

Türk Edebiyatı Tarihi'nin yayın hakları Dergâh Yayınları'na aittir.

TÜRK EDEBİYATI TARİHİ

I. CİLT

Türk Edebiyatı Tarihine Giriş

Agâh Sırrı Levend

DERGÂH

AGÂH SIRRI LEVEND

26 Ocak 1894'te Rodos'ta doğdu. İlkokula Edirne'de başladı. Edirne Mülkiye ve Askerî rüştiyelerini bitirdi (1909). Konya İdadisi'nden 1913 yılında mezun oldu. 1919'da İstanbul Darülfünunu Edebiyat Şubesi'nde yükseköğrenimini tamamladı. İstanbul Erkek Lisesi, Gazi Eğitim Enstitüsü gibi okullarda edebiyat öğretmenliği yapan Levend, 1940-46 yılları arasında Aydın milletvekili olarak TBMM'ye girdi. İnönü Ansiklopedisi'nin iki dönem genel sekreterliğini yürüttü. 1953-1956 yılları arasında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde Türk edebiyatı dersleri verdi, Türk Dil Kurumu'nda genel sekreter ve başkan olarak görevlerde bulundu ve *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*'in 1975 yılına kadar yönetmenliğini yaptı. Edebiyat tarihi çalışmalarına devam ettiği sıralarda sağlığı bozulmasına rağmen yazı hayatını devam ettiren Levend, 28 Ekim 1978'de Ankara'da vefat etti.

Başlıca eserleri: *Edebiyat Tarihi Dersleri* (I-III. İstanbul 1932); *Maarifimiz ve Millî Terbiyemiz* (İstanbul 1940); *Eserler ve Şahsiyetler* (İstanbul 1940); *Halk Kürsüsünden Akisler* (İstanbul 1941); *Divan Edebiyatı-Kelimeler ve Remizler, Mazmunlar ve Mefhumlar* (İstanbul 1941); *Vekâyi-i Hitân-ı Şehzâdegân-ı Sultan Mehmed-i Gâzî li-Nâbi Efendi* (İstanbul 1944); *Atâ'nin Hilyetü'l-Efkâr'ı* (Ankara 1948); *Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri* (Ankara 1949); *Gazavât-nâmeler ve Mihaloğlu Ali Bey'in Gazavât-nâmesi* (Ankara 1956); *Türk Edebiyatında Şehr-engizler ve Şehr-engizlerde İstanbul* (İstanbul 1958); *Arap, Fars ve Türk Edebiyatlarında Leylâ ve Mecnûn Hikâyesi* (Ankara 1959); *Tarih Boyunca Türk Dili* (Ankara 1961); *Ümmet Çağı Türk Edebiyatı* (Ankara 1962); *Türk Edebiyatı Tarihi* (Ankara 1973).

SUNUŞ

Agâh Sırrı Levend (1894-1978) önemli bir eğitimci, edebiyat tarihçisi ve dilcidir. Yazı hayatına Konya’da yayımlanan *Babalık* gazetesindeki “Hayata Sa’y” (1913) başlıklı yazısıyla başlamış ve bu andan itibaren yazarlık ve yayıncılık hayatını inceleme-araştırma türünde kıymetli eserler vererek sürdürmüştür. Liselerde okutulmak üzere üç cilt olarak hazırladığı *Edebiyat Tarihi Dersleri* ile *Yeni Türk* dergisi ve *Cumhuriyet* gazetesindeki yazılarından derlenen *Maarifimiz* ve *Millî Terbiyemiz*, yazarın eğitimle ne derece ilgili olduğunu gösterir niteliktedir.

Edebî alanda ilklere de imza atmış olan Agâh Sırrı Levend, hem *Vekâyi-i Hitân-ı Şehzâdegân-ı Sultan Mehmed-i Gâzî li-Nâbi Efendi* adlı eseri ilk defa edebiyat dünyasına tanıtmış hem de Atâî’nin *Hilyetü’l-Efkâr*’ının eksik kısmını bularak akademi ve yayın dünyasına kazandırmıştır. Ayrıca gazavatnameler (*Gazavât-nâmeler* ve *Mihaloğlu Ali Bey’in Gazavât-nâmesi*) ve klasik dönem Türk edebiyatı (*Ümmet Çağı Türk Edebiyatı*; *Divan Edebiyatı-Kelimeler* ve *Remizler*, *Mazmunlar* ve *Mefhumlar*) üzerinde yapılan ciddi çalışmaları da vardır.

Yazar, Türkçenin anlatım gücüyle sadeleşme sürecinde geçirdiği evreleri incelediği *Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Safhaları* ve Gazneliler devrinden başlayarak I. Türk Dil Kurultayı’nın toplanmasına kadar geçen sürede Türk dilinin hikâyesini anlattığı *Tarih Boyunca Türk Dili* adlı eserleriyle de dil alanında çalışmalar yapmıştır.

Agâh Sırrı Levend’in önemli eserlerinden biri de hiç şüphesiz *Türk Edebiyatı Tarihi*’dir. Eserin “Önsöz”ünde belirtildiği gibi kırk yılı aşkın bir süre Türk edebiyatı tarihi üzerine çalışan yazarın kitap ve makale düzeyindeki çalışmaları ona “ileride daha geniş çapta bir edebiyat tarihi hazırlama isteği” vermiştir. 4 cildi antoloji olmak üzere toplam 10 cilt olarak tasarladığı *Türk Edebiyatı Tarihi* projesinin “Giriş” alt başlığını verdiği birinci cildinde Türk edebiyat tarihinin kaynaklarına yer vermiş ve bunların muhtevasını anlatarak edebiyat tarihi açısından önemini ifade etmiştir. Bu cilt, 1973’te Türk Tarih Kurumu tarafından yayımlanmıştır. A. S. Levend, diğer ciltleri hazırlamaya devam ettiğini “Önsöz”ünde yazar, fakat 1973’te yakalandığı hastalık projesini tamamlamasına imkân vermez. Hastalığı ilerleyip de çalışmalarına devam edemeyecek duruma gelince

son derece değerli ve önemli çalışma notlarıyla kitaplarını, kendi adına bir köşeye ayrılmak üzere Türk Dil Kurumu Kütüphanesi'ne bağışlar.

İlk baskısının üzerinden kırk yıl geçmesine rağmen hâlâ aşılamamış olan *Türk Edebiyatı Tarihi* kitabının Dergâh Yayınları'ndaki bu basımında, birtakım zorunlu değişiklikler dışında biçim ve içeriğin aynen korunduğunu ifade etmek gerekir.

Bu değişiklikler genellikle dizgi yanlışlarından kaynaklanan hataları düzeltmek ve imla birliği sağlamak adına yapıldı. İlk olarak, eserin 1973 baskısının sonunda bulunan “yanlış-doğru” listesindeki düzeltmeler yapılarak harf hatalarından ve noktalamadan kaynaklanan yanlışlıklar giderildi. Bunların dışında, özellikle harf hataları ve fazla boşluklar; italik yazılması gereken kitap adları ve alt başlıklar düz yazılmışsa veya düz yazılması gereken ekler ve kelimeler italik yazılmışsa düzeltildi. “şükri”, “karagöz” gibi baş harfleri küçük yazılan kelimeler büyük harfle yazıldı. “Yer yüzü” gibi bugünkü imlada bitişik yazılan kelimeler ayrı yazıldığında birleştirildi. Noktalama işaretlerinden önce kullanılan dipnotlar işaretlerden sonra gelecek şekilde kullanıldı. Özellikle tarih belirten parantezlerden sonra gelen çekim ekleri kesme işaretiyle ayrıldı ve cümle içerisinde anlam karışıklığını önlemek adına gerekli noktalama işaretleri kullanıldı. Eğer metinde aynı kelimenin birden çok yazılışı varsa bunlardan kitapta en çok kullanılanı tercih edildi. Mesela Servetifünun, “Servet-i Fünun”; Sırat-ı Mustakim, “Sırat-ı Müstakim”; şeyhulislam, “şeyhülislam”; Akagündüz, “Aka Gündüz” şeklinde yazıldı. Bunların yanı sıra cümle içinde bariz bir şekilde çeşitli nedenlerle unutilan, atlanan kelimeler veya harfler köşeli parantez içinde eklendi. Mesela “Yakup Kadri'nin Ankara roman[ı]”, “Leyla ve Mecnun mesnevisini[n]”, “kadının yeri[nin]”, “IV. Murad[a yer verdikten sonra] şairlere geçiyor”, “[H]. 1331 [=M. 1912]'de”, “Pertev Naili Boratav [tarafından]”, “Celil[î]” şeklinde düzeltmeler yapıldı.

Araştırmacılara kıymetli eserleri yeniden okuma imkânı sunmayı hedefleyen yayınevimiz Agâh Sırrı Levend'in diğer bir önemli çalışması olan *Divan Edebiyatı*'nı da yayına hazırlamaktadır. Hem akademisyenlere hem de üniversite öğrencilerine yönelik, kolaylıkla istifade edilebilecek şekilde günümüz imlasına uyarlanan *Divan Edebiyatı*, kaynakların zengin örneklerle ele alınıp açıklanması ve birçok konuyu aydınlatması bakımından bu alanda önemli bir kaynak eserdir.

Kendi deyişle birçok noktaları henüz karanlık olan edebiyat tarihimizi büyük çabalarla ve önemli çalışmalarıyla aydınlatmaya çalışan Agâh Sırrı Levend'in eserlerini, günümüz edebiyat dünyasının hizmetine sunuyoruz.

İÇİNDEKİLER

XIII ÖNSÖZ

XXI AÇIKLAMALAR

XXIV KISALTMALAR

1 I. BÖLÜM: EDEBİYAT TARİHİMİZİN BAŞLICA SORUNLARI

3 EDEBİYAT TARİHİ

3 Edebî Eserler

4 Yaratıcı Kişiler

5 Edebiyat Tarihinin Yardımcıları

5 Biyografya

7 Bibliyografya

8 Filoloji

12 Metin Şerhi

14 Edebiyat Tarihinde Yöntem

15 Yöntem Ayrılığı

16 Eleştirme Yöntemleri

17 Türk Edebiyatı Tarihi

17 Türk Edebiyat Tarihi Nereden Başlar?

18 Türk Edebiyatı Tarihi Nasıl Meydana Gelebilir?

20 Karşımıza Çıkacak Güçlükler

25 Türk Edebiyatı Tarihinin Devirlere Ayrılması

25 Ara Bölümler

26 Edebî Türler

27 Edebî Meslekler ve Yeni Zevkler

28 Ümmet Çağı Edebiyatının Üç Kolu

29 Halk

30 Sınıflar ve Tabakalar

30 Havas – Avam

31 Kümeler ve Çevreler

34 Ortak Esaslar

35 Küme Edebiyatları

35	Halk Edebiyatı ve Folklor
37	Ulusal Edebiyatların Sınırları
44	Kıyaslamalı Edebiyat
51	Türk Toplum Hayatı
52	Toplum ve Edebiyat
56	Toplumbilimin Işığı Altında Türk Edebiyatı
58	Karşılıklı Etkiler
60	Esasta ve Sistemde Birlik
62	Ruhbilimin Işığı Altında Türk Edebiyatı
66	Yazarla Eser Arasındaki İlişkiler
70	Nazîre ve Cevap
80	Tercüme
88	Türk Lehçeleri
94	Bibliyografya
99	II. BÖLÜM: EDEBİYAT TARİHÇİSİ GÖZÜYLE EDEBÎ ESERLERİMİZ
101	EDEBİYAT TARİHÇİSİ GÖZÜYLE EDEBÎ ESERLERİMİZ
101	Divanlar
103	Mesnevîler ve Hamseler
107	Türk Edebiyatında Hamse
113	Münşeât Mecmuaları
116	Tarihler
118	Tezkireler
121	Başka Türler
125	Dinî Hikâyeler
127	Dinî - Kahramanlık Hikâyeleri
128	Çift Kahramanlı Aşk Hikâyeleri
136	Tek Kahramanlı Hikâyeler
137	Tasavvufî Hikâyeler
139	Temsilî Hikâyeler
141	Türlü Hikâyeler
141	Sergüzeşt-Nameler, Hasbîhaller
143	Mensur Hikâyeler
144	Mensur Münazaralar
144	Küçük Hikâyeler
146	Mensur Küçük Hikâyeler
166	Mecmualar
177	III. BÖLÜM: ARAP VE FARS EDEBİYATLARI
179	ARAP EDEBİYATINA TOPLU BİR BAKIŞ
179	Arabistan ve Araplar
181	İslâmdan Sonra
183	Dil
184	Şiir ve Şair
191	Nesir

206	Bibliyografya
212	FARS EDEBİYATINA TOPLU BİR BAKIŞ
212	İran ve İranlılar
214	Din
215	Sanat
216	Dil
217	Edebiyat
226	İran Edebiyatında Hamse
229	Nesir
242	Bibliyografya
247	IV. BÖLÜM: EDEBİYAT TARİHİMİZİN BAŞLICA KAYNAKLARI
249	EDEBİYAT TARİHİMİZİN KAYNAKLARI
249	Ümmet Çağı Edebiyatının Kaynakları
251	ŞAİRLER TEZKİRELERİ
348	Mevlevî Şairler
353	ŞAKAİKU'N-NU'MÂNİYYE, ÇEVİRİLERİ VE ZEYİLLERİ
354	Çevirileri
355	Zeyilleri
364	Mevki Sahiplerine Göre Hazırlanmış Eserler
364	Padişahlar
366	Sadrazamlar
370	Şeyhülislâmlar
373	Nakibü'l-Eşraflar
375	Kaptan Paşalar
376	Reisülküttablar
378	Darüsseâde Ağaları
380	OSMANLI TARİHÇİLERİ VE TARİHLERİ
380	Osmanlı Tarihçileri
380	Başlıca Osmanlı Tarihleri
388	Manzum Tarihler
389	Osmanlı Tarihlerindeki Biyografyalar
397	HATTATLAR VE MUSİKİ ÜSTATLARI
397	Hattatlar
397	Musiki Üstatları
403	ENDERUN'DA YETİŞENLER
407	İLLERDE YETİŞENLERLE İLGİLİ ESERLER
407	Bursa'da Yetişenler
411	Edirne'de Yetişenler
413	Bağdat'ta Yetişenler
414	Kırım'da Yetişenler
415	Tekirdağı'nda Yetişenler
416	TÜRLÜ BİYOGRAFYALAR
422	VEFEYATLAR VE BENZERLERİ

- 422 Vefeyatlar
- 426 “Hadîkatü'l-Cevâmi” ve Zeyilleri
- 427 TARİKAT ULULARININ MENÂKIBI
- 435 Tek Kişilerin Menâkıbı
- 439 Evliya Tezkireleri
- 442 BİBLİYOGRAFYALAR
- 445 YENİ KAYNAKLAR
- 445 Eski Tezkireciliğin Devamı
- 449 Türlü Biyografyalar
- 455 İllerde Yetişenler
- 455 Diyarbakır’da
- 456 Amasya’da
- 458 Karesi (Balıkesir)’de
- 459 Edirne’de
- 460 Başka İllerde
- 463 Ansiklopediler ve Ansiklopedi Niteliğindeki Eserler
- 478 EDEBİYAT TARİHLERİ
- 494 KATALOGLAR
- 500 Bibliyografyalar
- 504 Son Çıkan Birkaç Bibliyografya ve Katalog
- 506 YABANCI KAYNAKLAR
- 506 Türk Edebiyatı Tarihleri
- 510 Türk Dili ve Edebiyatıyla İlgili Toplu Eserler
- 515 Tarihler ve Tarihçilerimizle İlgili Eserler
- 522 Ansiklopediler
- 523 Yabancı Kitaplıkların Katalogları
- 531 Dergiler
- 532 DİZİN BÖLÜMÜYLE İLGİLİ AÇIKLAMA
- 535 DİZİN

ÖNSÖZ

Türk edebiyatı tarihi üzerinde 40 yılı aşkın bir zamandan beri, uzun denemelerden sonra, hazırlamağa başladığım *Türk Edebiyatı Tarihi*'nin ilk cildini sunuyorum.

Eski edebiyatımız, Darülfünun Edebiyat Şubesinde öğrenci iken, beni en çok ilgilendiren bir konu olmuştur. Divan edebiyatı üzerindeki ilk çalışmaları, 1919'da fakülteyi bitirdikten sonra başlar. 1922'de kurduğum İstiklâl Lisesinde 1925'de, İstanbul Erkek Lisesinde de 1927'de son sınıfların edebiyat derslerini üzerime aldığım için, edebiyat tarihi çalışmalarının sınırlarını daha da genişletmek gerekiyordu. 1924'de hazırlanan lise edebiyat programlarına göre, son iki sınıfta, başlangıçtan zamanımıza dek edebiyat tarihi okutulacaktı. Elde programa göre hazırlanmış bir kitap bulunmadığından, edebiyat öğretmenlerine, kendi başlarına araştırmalar yaparak notlar hazırlamak işi düşüyordu. Bu durum karşısında ben, kaynakları tarayarak, kitaplıkları dolaşıp çeşitli eserleri inceleyerek çalışmağa koyuldum.

Bu çalışmaların ilk ürünü, rahmetli arkadaşım Mehmet Servet Berkin'le 1926'da çıkardığımız *Felsefe ve İctimaiyat* dergisinde yayınlanan incelemelerdir. “Divan Edebiyatı, Kelimeler ve Remizler” başlığı altında giriştiğim bu incelemelerde, Fuzulî ile Baki'nin kasidelerini şerh ederek, eski edebiyatımızda kelimelere ve mazmunlara dayanan “tasannu” dediğimiz yapmacılığı göstermeye çalıştım. Amacım, divan edebiyatı üzerine hazırlamak istediğim esere bol gereç toplamaktı. Bu eser, sonradan *Divan Edebiyatı, Kelimeler ve Remizler, Mazmunlar ve Mefhumlar* başlığı altında çıkmıştır (I. bas. İstanbul, 1941, Niğde Halkevi yayını; II. bas., eklemelerle genişletilerek, İstanbul, 1943, İnkilâp Kitabevi yayını).

1926'daki bu ilk denemeden sonra, 1927-1928 ders yılındaki notlarımı toplayarak *Edebiyat Tarihi Dersleri*'nin, eski edebiyatımızla ilgili I. cildini hazırladım. 1929'da “İstiklâl Lisesi Öğrenci Kooperatifi” tarafından forma forma basılıp öğrencilere dağıtılan bu eser, 1932'de ilk kez Maarif Basımevinde basılıp satışa çıkarıldı. 1928'de Türk harfleri kabul edilmiş olduğundan, eski metinleri, özellikle Çağatayca metinleri ilk kez yeni harflerle saptamak benim için hiç de kolay olmadı.

Bu ilk ciltten sonra, *Tanzimat Edebiyatı* 1934’de, *Servet-i Fünun Edebiyatı* 1938’de yayımlandı. *Edebiyat Tarihi Dersleri* adını taşıyan bu 3 ciltlik eser, öğrencileri not tutmak zahmetinden kurtarmak için ders kitabı olarak hazırlanmakla birlikte, meraklılar için de yararlı olacak niteliktedir. Ama ben bu eserle, her şeyden önce, öğretmenlik görevimi yerine getirmiş olduğum için övünürüm.

Bu çalışmalar, ileride daha geniş çapta bir edebiyat tarihi hazırlama isteğini bana verdi. Bu benim için bir meslek ödevi idi. Bu amaçla Türk edebiyatı tarihi ile ilgili inceleme ve araştırmalarımı sürdürdüm. Bu araştırmalar, gerek Türkiye kitaplıklarında gerek Paris’deki Bibliothèque Nationale’de ve Londra’daki British Museum ile Hollanda’daki Leiden Üniversitesi kitaplığında gördüğüm yazmalarda ve görmediğim başka kitaplıkların kataloglarında rastladığım yanlışları düzeltmek fırsatını bana verdi (bu yanlışlar bu ciltte ayrıca gösterilmiştir, bkz. “Karşımıza Çıkacak Güçlükler”, s. 20).

Bu araştırmalar bana bir gerçeği daha açıkça göstermiş oldu: Edebiyat tarihimizin birçok noktaları henüz karanlıktadır. Bugüne dek adları bilinmeyen ya da adları bilindiği hâlde kendileri bulunmayan birçok değerli eserler, kitaplıklarımızda el sürülmemiş hâlde durmaktadır. Bunlar ancak sistemli ve sürekli çalışmalarla ortaya çıkarılabilir. Bu araştırmalar sonunda ele geçen eserlerden *Nabi’nin Sûr-nâmesi*’ni 1944’de, *Atayî’nin Hılyetü’l-Efkârı*’nı 1946’da edebiyat meraklılarına sundum. Türk Dil Kurumunca 1949’da *Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Safhaları* (1960’daki ikinci ve 1972’deki üçüncü baskısında, *Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri*) adıyla yayınlanan eser de, bu konudaki araştırmalarımın ayrı bir ürünüdür. 1952’den beri aylık *Türk Dili* dergisinde çıkan edebiyat tarihimizle ilgili yazılar da bu çalışmalar arasında yer alır. Ayrıca *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten*’de 1953 yılından beri her sayıda çıkan incelemeler arasında şunlar edebiyat tarihimizle yakından ilgilidir:

Âşık Paşa’nın Bilinmeyen İki Mesnevîsi: Fakr-name ve Vâsf-ı Hâl (1953); *Feyzî’nin Bilinmeyen Hamsesi* (1955); *Bilinmeyen Bir Yazarın Bilinmeyen Bir Eseri; Tutmacı’nın Gül ü Husrev Mesnevîsi; VIII. Türk Dil Kurultayında Okunan Bilimsel Bildiriler* (1957); *Türkiye Kitaplıklarındaki Nevaî Yazmaları* (1958); *Attar ile Tutmacı’nın Gül ü Husrev Mesnevîleri* (1959); *Tutmacı’nın Gül ü Husrev Mesnevîsi’nde Dil Özellikleri* (1960); *Türkçülük ve Millî Edebiyat* (1961); *Siyaset-*

nameler (1962); *Ümmet Çağında Ahlak Kitaplarımız* (1963); *Lamiî'nin Ferhad u Şirin'i* (1964); *Celilî'nin Husrev ü Şirin'i* (1965); *Ahmet Rıdvan'ın Husrev ü Şirin'i* (1966); *Hamdullah Hamdi'nin Yusuf u Züleyha'sı* (1968); *Kemal Paşa-zade'nin Yusuf u Züleyha'sı* (1969); *İslâm Edebiyatın Esasları ve Kaynakları* (1971); *Dinî Edebiyatımızın Başlıca Ürünleri* (1972).

Bunlardan başka, yine edebiyat tarihimizle ilgili şu eserler kitap hâlinde yayınlanmıştır: *Profesör Ferit Kam, Hayatı ve Eserleri* (İstanbul, 1946); *Gülşehri'nin Mantıku't-Tayrı* (Ankara, 1955, TDK yayını); *Gazavat-nameler* (1956, TTK yayını); *Türk Edebiyatında Şehr-engizler ve Şehr-engizlerde İstanbul* (1958, İstanbul Fetih Derneği yayını); *Arap, Fars ve Türk Edebiyatlarında Leylâ ve Mecnun Hikâyesi* (Ankara, 1959, İş Bankası yayını); *Tarih Boyunca Türk Dili* (Ankara, 1961, Türk Kültür Dernekleri yayını); *Ümmet Çağı Türk Edebiyatı* (Ankara, 1962, Diyanet İşleri Başkanlığı yayını); *Hüseyin Rahmi Gürpınar* (Ankara, 1964, TDK yayını); *Ahmet Rasim* (Ankara, 1965, TDK yayını); *Ali Şir Nevaî*, 4 cilt (Ankara, 1965-1968, TDK yayını); *Şemsettin Sami* (Ankara, 1969, TDK yayını).

Edebiyat tarihimizin ele alınmamış, hatta dikkati çekmemiş daha birçok sorunları vardır ki, bunlar üzerinde vakit buldukça hazırladığım monografyalar sıra beklemektedir. Basım sırası bekleyenler arasında, Diyanet İşleri Başkanlığının isteği üzerine yazdığım *Dinî Edebiyat*, komisyonca kabul edildiği ve basımına karar verildiği hâlde, 10 yıldır Diyanet İşlerinde durmaktadır.

İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Profesörler Kurulunun kararıyla, 1953-1956 arasında 3 yıl Türkoloji bölümünde verdiğim serbest dersler, bu derslerde Türk edebiyatı tarihine giriş olarak ele aldığım çeşitli konular, bu yoldaki çalışmalarımı daha da hızlandırdı. Hazırlıklarımı henüz dilediğim gibi bitirmiş değilim. Ancak bunların bitmesini beklemekle geç kalmış olacağımı, hatta çok geç kaldığımı düşünerek, elde bulunanlarla yetinmeyi uygun buldum.

6 cilt olarak tasarladığım Türk Edebiyatı Tarihi şu ciltlere ayrılmış olacaktır:

I. cilt: Türk Edebiyatı Tarihine Giriş. Bu ciltte, “Türk Edebiyatı Tarihinin Başlıca Sorunları”, “Edebiyat Tarihçisi Gözüyle Edebî Eserlerimiz”, “Arap ve Fars Edebiyatları”, “Türk Edebiyatı Tarihinin Başlıca Kaynakları” bölümleri yer almaktadır. Okurlar, bu ciltte Türk

edebiyatı tarihine başlamadan önce gereken bilgileri bulacaklardır. II. ciltte, başlıca şu konular yer almaktadır: Tarihte Türkler (Anayurt, çevre, iklim, ırk, dil); Türk toplumu (aile, din, devlet, akınlar ve savaşlar, yaşayış, gelenek ve görenek, yasa ve töre); Türk devletleri (Hunlar, Siyenpiler ve Avarlar, Ak Hunlar, Gök Türkler, Uygurlar, Kırgızlar, Karluklar, Türkeşler, yurtlarından ayrılanlar); Türk uygarlığı (tarih öncesinde, Hunlar’da, Gök Türkler’de, Uygurlar’da, ilk şairler ve ilk şiirler); Türk dili ve tarihi üzerinde Batı dünyasındaki araştırmalar; Türk destanları, Türk destanlarının bölgelere ya da tarihsel devirlere göre ayrılması, araştırmalar ve toplamalar, Batı kaynakları, türlü efsane ve destanların metinleri, İslâm’dan sonraki destanlar; Yazılı Türk edebiyatı: Türk edebiyatına başlarken dünyanın durumu; Yenisey ve Orhun anıtları, bu konudaki araştırmalar; Türk alfabeleri; ilk ürünler (Orhun yazıtları vb); İslâm uygarlığı çerçevesi içinde Türk Edebiyatı: İslâm dininin yayılması, İslâmlık ve Türkler, İslâm uygarlığının kuruluşu: İslâm bilimleri, bilimlerin sınıflandırılması; İslâmlıkta Bâtınlığın çıkması, Bâtınlığın yayılması; tasavvuf; tarikatlar (Melâmîlik, Mevlevîlik, Hurufîlik, Bektaşîlik); tasavvufun edebiyattaki yankıları; İslâmî edebiyatın kuruluşu: Divan edebiyatının özellikleri (sanat anlayışı, aşk ve kadın, dil ve deyiş, nazım biçimleri, vezin ve kafiye, çeşitli mazmunlar); Orta Asya’da ilk Müslüman Türk devletleri (Gazneliler devleti, Karahanlılar devleti, Büyük Selçuk İmparatorluğu, Harzemşahlar devleti); Moğol İmparatorluğu (Kıpçak bölgesinde Altınordu, İran bölgesinde İlhanlılar); İslâmî Türk edebiyatının başlaması (Hakaniye Türkçesi ürünleri); Orta Asya’da tasavvufî halk edebiyatı ve Ahmed Yesevî, Harezm ve Altınordu bölgesinde edebî ürünler; Anadolu Selçukluları; Anadolu Selçuklularının son devrinde “Eski Anadolu Türkçesi”nin ürünleri; Anadolu Beylikleri ve Osmanlılar; XV. yüzyılın ortasına, Fatih’in İstanbul’u aldığı zamana, “Eski Osmanlıca” denilen, devrin sonuna dek edebiyatımız; Azerî ve Çağatay edebiyatları; III. ciltte: XV. yüzyılın ortasından “Orta Türkçe” denilen devrin başından XVI. ve XVII. yüzyıllardaki edebiyatımız; IV. ciltte: XVIII. yüzyıl başlarından XIX. yüzyıl ortalarına, Tanzimata dek süren edebiyatımız; V. ciltte: Tanzimat ve Servet-i Fünun edebiyatları; VI. ciltte: Meşrutiyet ve Cumhuriyet devirleri (1908-1960) arasındaki edebiyatımız ele alınmış olacaktır. Bundan sonraki devir henüz edebiyat tarihine malolmamıştır. Bununla birlikte, yeni yetişmekte olan kuşak da özet olarak alınacaktır.

Bu 6 cildi bitirdikten sonra, çağlar boyunca her türde kaleme alınmış manzum ve mensur önemli eserlerden, yazıldıkları devrin karakterini belirtecek en canlı parçaları seçerek, 4 ciltlik bir antoloji hazırlamayı uygun bulmaktayım. Bu antolojinin I. ve II. ciltleri, Tanzimata dek süren eski edebiyatı, III. cildi Tanzimat ve Servet-i Fünun edebiyatlarını, IV. cildi Meşrutiyet ve Cumhuriyet devirlerindeki edebiyatımızı kapsayacaktır. İlk iki cildi eski edebiyata ayırmakla, okurları eski metinleri bulmakta uğrayacakları güçlükten kurtarmak istedim. Yeni edebiyatla ilgili metinler daha kolay bulunabilir.

Böylece, Türk edebiyatı tarihi, antoloji ciltleriyle birlikte 10 cilt tutacaktır. Gerçi bugüne dek hazırlanmış birçok antolojiler vardır. Bunların hepsi de büyük bir ihtiyacı karşılamakta ve yararlı olmaktadır. Ancak, 6 ciltlik edebiyat tarihini hazırlamış yazar olarak, edebiyat tarihçisi gözüyle incelediğim eserlerden seçeceğim parçaları kapsayacak antoloji ciltleri, edebiyat tarihini tamamlamış, verdiğim bilgileri soyut olmaktan kurtarmış olacaktır. Böylece okurlar, edebiyat tarihçisinin verdiği bilgilerin, vardığı yargıların ışığı altında tarihsel gelişmeleri daha canlı olarak izleyeceklerdir.

Edebiyat tarihi çalışmalarında izlenecek yol ve yöntem, bu giriş cildinde yeterince anlatılmıştır. Ancak, eserin özelliğini belirtebilmek için, aynı bilgiyi tekrarlamaktan kaçınarak, burada birkaç satırla açıklamayı yararlı bulurum:

1. Ele aldığım eser bir edebiyat tarihidir. Ama, gerçekte yalnız edebiyat değil, aynı zamanda kültür tarihi de olacak, edebiyat akımlarıyla birlikte düşünce hareketleri de eserde yer alacaktır.

2. Türk edebiyatı tarihi, Türk dilinin edebî lehçelerini de kapsayacaktır. İlk çağlardan başlayarak, İslâm dininin kabulünden sonra gelişen Uygurca ve yazı dili olarak Hakaniye Türkçesiyle Harezmi-Altın Ordu Türkçesi ürünlerinden nasıl söz ediyorsak, ondan sonra birer edebî lehçe olarak gelişen Azerîce ile Çağataycadan da söz etmemiz gerekecektir. Eğer öyle olmazsa, hazırlayacağımız edebiyat tarihi, salt Batı Türklerinin edebiyat tarihi olur. Gerçi hemen söyleyelim ki, Azerî ve Çağatay lehçelerine ilişkin bilgilerimiz çok azdır. Hele son zamanlarda, yazı dili olarak gelişme yolunu tutan öteki lehçeleri inceleyebilmek, bizim için hiç de kolay değildir. Ama hiç olmazsa, uzun birer tarihi olan Azerî ve Çağatay lehçelerine, bildiğimiz kadarıyla yer vermek zorundayız.

Bu konudaki düşüncelerimizi şöyle özetleyebiliriz: Türk edebiyatı, türlü lehçeleriyle bir bütündür. Gerçekte bir Türkiye Türkçesi, bir Azerî Türkçesi, bir Çağatay (bugünkü Özbek) Türkçesi ve edebiyatı vardır. Bunların hepsi birden geniş anlamıyla Türk dilini ve edebiyatını meydana getirmektedir. Örneğin, Nesimî ve Fuzulî lehçe bakımından Azerîdir. Ama her şeyden önce birer Türk şairidir. Nevaî de lehçe bakımından Çağataycaya bağlı olmakla birlikte bir Türk şairidir. Bunların kullandığı dil de Türk dilidir. Türk edebiyatı tarihçisi, Orta Asya'da gelişen Türk edebiyatını ve bu arada Nevaî'nin eserlerini incelemeyen, onun gerek kendi çevresindeki gerek başka lehçeler üzerindeki etkisini belirtmeden, bu çağın Türk edebiyatını özetleyebilir mi? Bundan dolayıdır ki, eserimizde Azerî ve Çağatay edebiyatlarına, eksik de olsa, yer vereceğiz. Bizden sonra gelecek edebiyat tarihçileri bu boşluğu elbet dolduracaklardır.

3. Türk toplumunda yaşayış, anlayış, kültür ve zevk bakımından birbirinden farklı kümeler yer almaktadır. Bunlar kendi çevrelerinde kendi özellikleriyle yaşamaktadırlar. 20 yıl medresede Arapça öğrenim yaptığı için öz dilini küçümseyen molla ile, okuma yazma nimetinden yoksun yurttaş, kendi tarikatının inançlarına bağlı derviş, bir arada yaşasalar bile, kültür ve zevkçe birbirlerinden ayırırlar. Bunların kendilerine göre kitapları, manzumeleri vardır. Bunların tümü Türk edebiyatını meydana getirir. Bunun içindir ki, türlü çevrelerde yaşayan bu kümelerin eserlerini de değerlendirmek gerekir. Biz de, medresenin yaratıp sarayın koruduğu divan edebiyatının yanında, halk ve tasavvufî halk edebiyatını da, başlıca kişileri ve eserleriyle alacağız.

4. Edebiyat tarihi, düşünce, sanat ve zevk akımlarını, bu akımların her devirde her türde yarattığı eserleri gözönünde bulunduracağına göre, edebî türlerin gelişimi, edebiyat tarihinin ekseni olacaktır. Böylece, eski çağlar anlatılırken, nazımda kaside ve gazel ile mesnevî, nesirde tarih ve tezkire ile çeşitli yazılar sırasıyla incelenerek, şairlerle yazarlar bu bölümler içinde ele alınacaktır. Bu yöntem, biraz eskimiş olsa da en uygun olanıdır.

Tanzimattan sonra hikâye, roman, tiyatro ve eleştiri türleriyle gazetecilik başlamış olduğundan, bu devrin edebiyatını incelerken, romantizm, realizm, naturalizm gibi edebî akımların bu türlerin gelişimi üzerindeki etkileri araştırılacaktır. Daha sonraları ise, edebiyatımız için bu ayırım da yetmeyecektir. Şairler ve yazarlar, etkisi altında kaldıkları yeni sanat

akımları göz önünde tutularak, düşünce ve duygudaki farklara göre başka ayırım altında gösterilecektir.

5. Edebiyat tarihinde tutulan yol, metinleri araştırıp incelemeyi okurlara bırakarak, sınıflara ayrılmış çeşitli bilgileri toplamak, bunları ayrı ayrı değerlendirip yargılara varmaktır. Böylece hazırlanacak bir edebiyat tarihi, geçmiş çağları aydınlatmağa, düşünce ve sanat hayatını göstermeye, zevklerin değişimi ile edebî türlerin gelişimini belirtmeye, şaheserlerle onların yaratıcılarını tanıtmaya yarayan bir kılavuz olacaktır. Edebiyat tarihçisinin görevi de budur. Biz de böyle yapmağa çalıştık. Ayrıca, eserde verilen bilgileri soyut olmaktan kurtarmak için, antoloji ciltlerini de esere eklemeyi düşündük.

İşte, ilk cildi *Türk Edebiyatı Tarihi*, *Giriş* başlığını taşıyan eserin öteki ciltleri bu ilkeler göz önünde tutularak hazırlanmaktadır.

Türk edebiyatı tarihi çalışmalarıyla ilgili düşüncelerimi böylece özetledikten sonra, bu eserin Türk Tarih Kurumu yayınları arasında yer almasına karar veren, başta sayın Başkan Ord. Prof. Şevket Aziz Kansu olduğu hâlde Yönetim Kurulu üyelerine, bu eserin basılmasında değerli yardımlarını esirgemeyen Genel Müdür sayın Uluğ İğdemir'e ve bibliyografya ile ilgili kimi noktalarda beni uyaran Prof. Dr. sayın Adnan Erzi'ye teşekkürlerimle birlikte saygılarımı sunmayı bir ödev bilirim.

Ayrıca, dil konusu üzerindeki yeni araştırmaları dikkatle izleyen, bu çalışmalarla ilgili soruları önemle karşılayarak herkese yararlı olmayı kendisi için görev sayan Dil Kurumu Başuzmanı sayın A. Dilaçar'a, yabancı kaynaklar konusunda zaman zaman beni de aydınlattığından ötürü teşekkür ederim.

Son olarak, bu eserin müsveddelerini yazı makinesiyle yazarak karşılaştıran eşim Nahide Levend ile, düzeltme işlerinde bana yardım eden, ayrıca, kişi ve kitap adlarıyla dolu böyle bir eserin dizin bölümünü vaktinde yetiştirebilmek için aylarca aralıksız çalışan kızım Sevim Yâsin'in yardımlarını burada anmakla gönül rahatlığı duyduğumu belirtmek isterim.

AGÂH SIRRI LEVEND